

Prednáška 2 - Regulárne jazyky, konečné automaty

Ing. Viliam Hromada, PhD.

C-510
Ústav informatiky a matematiky
FEI STU

`viliam.hromada@stuba.sk`

Regulárne jazyky

- Pre pripomenutie, jazyk je **regulárny**, ak ho generuje **regulárna gramatika**.
 - $G = (N, T, P, S)$ je gramatika.
 - $A \rightarrow xB$,
 - $A \rightarrow w$,
 - $A, B \in N, x \in T^+, w \in T^*$.
 - G je regulárna.
- Hoci sa javia obmedzene, postačujú na popis základných symbolov programovacích jazykov - identifikátory, konštanty, kľúčové slová, separátory.
- Každý **konečný** jazyk je **regulárny** (prečo?).

Príklad: $G_1 = (\{S, A, B\}, \{f, i, n, t\}, P, S)$.

$S \rightarrow iA$

$A \rightarrow f \mid nB$

$B \rightarrow t$

$L(G_1) = \{if, int\}$.

Ekvivalentne: $G'_1 = (\{S\}, \{f, i, n, t\}, P, S)$.

$S \rightarrow if$

$S \rightarrow int$

$L(G'_1) = \{if, int\} = L(G_1)$.

Príklad: $G_2 = (\{S, A, B\}, \{+, -, 0, 1, 2, \dots, 9\}, P, S)$.

$S \rightarrow +A \mid -A \mid 1B \mid 2B \mid \dots \mid 0 \mid 1 \mid \dots \mid 9$

$A \rightarrow 1B \mid 2B \mid \dots \mid 0 \mid 1 \mid \dots \mid 9$

$B \rightarrow 0B \mid 1B \mid \dots \mid 0 \mid 1 \mid \dots \mid 9$

$L(G_2)$ tvoria všetky celočíselné konštanty (prípadne so znamienkom) bez bezvýznamných núl zľava.

Generatívna špecifikácia jazyka

- Gramatiky predstavujú **generatívny** spôsob špecifikácie jazykov.
- Pre ľubovoľný reťazec x nad nejakou abecedou A , $x \in A^*$, vieme uvažovať, či ho gramatika G generuje alebo nie, teda či patrí do jazyka generovaného gramatikou, $x \in L(G)$, alebo nie, $x \notin L(G)$.
- Ak teda vieme pre jazyk $L \subseteq A^*$ nájsť gramatiku G takú, že $L = L(G)$, podarilo sa nám špecifikovať jazyk L generatívne pomocou nejakej gramatiky G .
- Pre každý reťazec $x \in L$ potom bude existovať derivácia v G , $x \in L(G)$ a zároveň každý reťazec $x \notin L$ nebude mať deriváciu v G , $x \notin L(G)$.

Deterministické konečné automaty

- Základným výpočtovým zariadením, ktoré dokáže akceptovať/neakceptovať vstupné reťazce je tzv. **konečný automat**.
- Konečné automaty predstavujú **akceptačný** spôsob špecifikácie jazykov.
- **Konečný automat** je typ zariadenia, ktoré keď dostane na vstup reťazec, tak ho spracuje a oznámi, či reťazec patrí do jazyka rozpoznávaného automatom, alebo nie.

High-tech obrázky KA

Vstupná páska

Definícia

Deterministický konečný automat (DKA) je usporiadaná päťica

$M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$, kde:

- Q je konečná množina stavov automatu,
- Σ je konečná množina prípustných vstupných symbolov automatu,
- δ je prechodová funkcia automatu, $\delta : Q \times \Sigma \rightarrow Q$,
- q_0 je počiatočný stav automatu, $q_0 \in Q$,
- F je množina akceptačných stavov automatu, $F \subseteq Q$.

Konečný automat (ďalej len KA)

- Vstupom KA je páska so vstupným slovom, zloženého zo symbolov Σ .
- Automat začína svoju činnosť v stave q_0 .
- Automat vždy "vidí" jeden symbol zo vstupnej pásky. Ten prečíta svojou **čítacou hlavou** a na základe aktuálneho stavu a hodnoty symbolu podľa prechodovej funkcie prejde do nasledujúceho stavu.
- Následne sa posúva čítacia hlava na ďalší symbol vstupnej pásky. Posun pri čítaní späť na predchádzajúce symboly vstupného slova **nie je možný**.
- Ak automat po prečítaní celého vstupného slova skončí v akceptačnom stave, vstupné slovo **akceptuje**. Inak slovo **neakceptuje**.

- Na popis činnosti, resp. spracovania nejakého vstupu konečným automatom používame tzv. konfigurácie.
- Konfigurácia KA je spôsob zachytenia informácie o tom, v akom **stave sa aktuálne** konečný automat nachádza a aká je **nespracovaná** (neprečítaná) **časť vstupného reťazca**.

Konfigurácia KA

Definícia

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je konečný automat. Potom:

- usporiadanú dvojicu $(q, w) \in Q \times \Sigma^*$ nazývame **konfiguráciou konečného automatu M** .
- Konfiguráciu (q_0, w) , kde w je celý vstupný reťazec, nazývame **začiatočnou konfiguráciou automatu M** ,
- konfiguráciu (q, ε) , kde $q \in F$, nazývame **akceptujúcou konfiguráciou automatu M** .

Konfiguráciu teda definuje **aktuálny stav** automatu a **neprečítaná** časť vstupného slova.

Prechody KA

Definícia

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je deterministický konečný automat. Potom nad množinou konfigurácií $Q \times \Sigma^*$ definujeme **reláciu prechodu** (krok výpočtu) $\vdash$ takto:

Nech $q, p \in Q, w \in \Sigma^*, a \in \Sigma$. Potom $(q, aw) \vdash (p, w)$ práve vtedy, keď $\delta(q, a) = p$.

T.j. ak je automat v stave q , na vstupe je neprečítaná časť slova aw , t.j. číta prvý symbol zľava a a jeho prechodová funkcia $\delta(q, a) = p$, potom po prečítaní tohto symbolu prejde do stavu p a na vstupe ostane neprečítaná časť w .

Prechody KA

Môžeme použiť aj symbol $\vdash_M$, ak chceme zdôrazniť, že relácia prechodu sa týka daného konečného automatu M - ak máme napríklad viacero automatov a potrebujeme ich rozlíšiť.

Výpočet KA

Definícia

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je konečný automat. Potom postupnosť konfigurácií $(q_0, w_0), (q_1, w_1), \dots, (q_k, w_k)$ takých, že

$$(q_0, w_0) \vdash (q_1, w_1) \vdash \dots \vdash (q_k, w_k),$$

$q_i \in Q, w_i \in \Sigma^, i = 0, 1, \dots, k$ sa nazýva **výpočet konečného automatu M z (q_0, w_0) do (q_k, w_k)** a vyjadrovať ho budeme v tvare $(q_0, w_0) \vdash^k (q_k, w_k)$.*

*Číslo k predstavuje **počet krokov výpočtu**.*

Výpočet KA - nešpecifikovaný počet krokov

Definícia

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je konečný automat. Potom:

- **tranzitívnym uzáverom relácie krok výpočtu** nazývame reláciu $\vdash^+$ definovanú na množine konfigurácií nasledovne: $(q, w) \vdash^+ (p, x)$ práve vtedy, keď existuje $n \geq 1$ také, že $(q, w) \vdash^n (p, x)$ a
- **reflexívnym a tranzitívnym uzáverom relácie krok výpočtu** nazývame reláciu $\vdash^*$ definovanú na množine konfigurácií nasledovne: $(q, w) \vdash^* (p, x)$ práve vtedy, keď existuje $n \geq 0$ také, že $(q, w) \vdash^n (p, x)$,

pričom $p, q \in Q$ a $w, x \in \Sigma^$.*

T.j. pomocou relácií $\vdash^+$ a $\vdash^*$ vieme vyjadriť výpočet automatu začínajúci v konfigurácii (q, w) a končiaci v (p, x) s nešpecifikovaným počtom krokov.

T.j. že existuje spôsob, akým sa automat dostane zo stavu q a neprečítaným vstupným slovom w do stavu p a neprečítaným vstupným slovom x .

Je zrejmé, že x je prípona slova w .

Jazyk KA

Definícia

*Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je konečný automat. Potom jazyk $L(M)$ **rozpoznávaný(akceptovaný)** konečným automatom M je množina:*

$$L(M) = \{w \mid (q_0, w) \vdash^* (q, \varepsilon), w \in \Sigma^*, q \in F\}.$$

T.j. jazyk KA je množina slov, pre ktoré sa automat po ich úplnom spracovaní dostane z počiatočného stavu do jedného z akceptačných stavov.

Príklad: Je daný DKA $M = (\{q_0, q_1, q_2\}, \{0, 1\}, \delta, q_0, \{q_1\})$, pričom prechodová funkcia δ :

δ	0	1
q_0	q_1	q_2
q_1	q_1	q_2
q_2	q_2	q_2

Výpočet pre **neakceptovaný** reťazec 001:

$$(q_0, 001) \vdash (q_1, 01) \vdash (q_1, 1) \vdash (q_2, \varepsilon); q_2 \notin F$$

Výpočet pre **akceptovaný** reťazec 000:

$$(q_0, 000) \vdash (q_1, 00) \vdash (q_1, 0) \vdash (q_1, \varepsilon); q_1 \in F$$

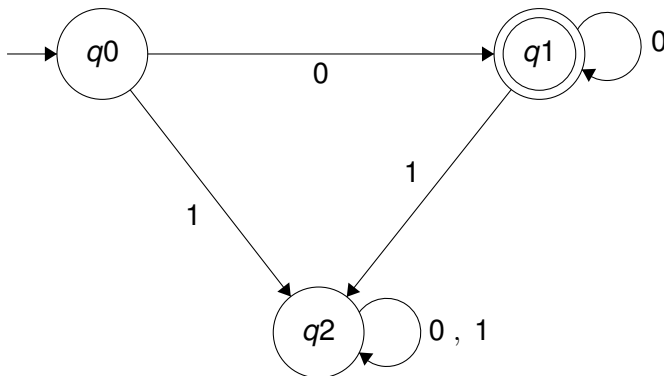
$L(M)$ sú reťazce zložené zo samých núl dĺžky aspoň 1.

Grafická reprezentácia KA

KA môžeme reprezentovať **prechodovým diagramom** - orientovaný graf, ktorého vrcholy sú stavy, hrany sú ohodnotené symbolmi vstupnej abecedy a reprezentujú prechodovú funkciu, počiatočný stav je označený vstupujúcou hranou a akceptačné stavy sú označené dvojitým krúžkom.

Grafická reprezentácia KA

Neúplné DKA

Niekedy je možné, že prechodová funkcia δ nie je úplná, t.j. nie je definovaná pre všetky kombinácie stavov a symbolov vstupnej abecedy.

V grafe by to znamenalo, že z vrcholov by vždy nevychádzalo toľko hrán, koľko je symbolov vstupnej abecedy.

Neúplné DKA

Avšak, ak potrebujeme mať úplný DKA, t.j. definovanú prechodovú funkciu pre všetky symboly vstupnej abecedy a pre všetky stavy, nie je problém automat rozšíriť o tzv. **pascu** - nový neakceptujúci stav, ktorý zachytí tie symboly, pre ktoré pôvodne nebola prechodová funkcia definovaná.

Kompletizácia DKA

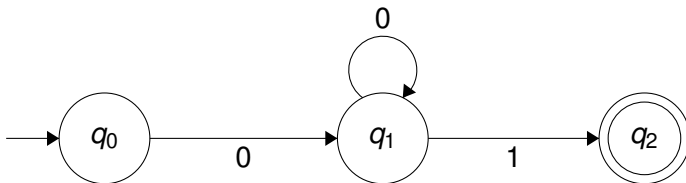
Veta

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je DKA. Potom k nemu možno zostrojiť DKA $M_K = (Q_K, \Sigma, \delta_K, q_0, F)$ taký, že $(q_0, w) \vdash_{M_K}^ (q, \varepsilon)$ pre každé $w \in \Sigma^*$ a navyše $L(M) = L(M_K)$.*

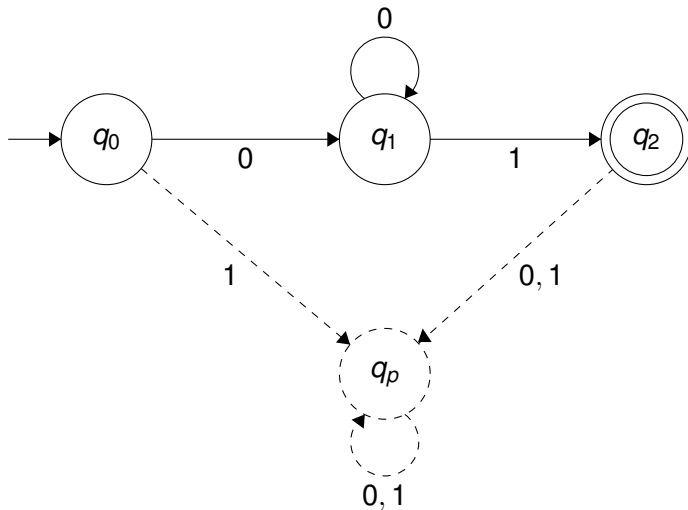
Inými slovami, vždy sa dá doplniť prechodová funkcia na úplnú bez toho, aby sa zmenil jazyk, ktorý automat akceptuje.

Príklad neúplného DKA:

Doplnenie na úplný DKA:

Nedeterministické konečné automaty

- Sú **zovšeobecnením** deterministických konečných automatov.
- Aktuálny stav a symbol na vstupe nemusia jednoznačne určovať nasledujúci stav, ale určujú **množinu** možných nasledujúcich stavov.
- Taktiež môžu vykonávať prechody bez toho, aby prečítali symbol zo vstupu, tzv. ε -prechody.
- Z formálneho hľadiska sa mení len definícia prechodovej funkcie.

Nedeterministické konečné automaty

Definícia

Nedeterministický konečný automat (NKA) je usporiadaná päťica

$M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$, kde:

- Q je konečná množina stavov automatu,
- Σ je konečná množina prípustných vstupných symbolov automatu,
- δ je prechodová funkcia automatu, $\delta : Q \times \Sigma_\varepsilon \rightarrow 2^Q$, pričom $\Sigma_\varepsilon = \Sigma \cup \{\varepsilon\}$ a 2^Q označuje množinu všetkých podmnožín (t.j. potenčnú množinu) množiny stavov Q ,
- q_0 je počiatočný stav automatu, $q_0 \in Q$,
- F je množina akceptujúcich (koncových) stavov automatu, $F \subseteq Q$.

Relácia prechodu NKA

Definícia

Nech $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je nedeterministický konečný automat. Potom nad množinou konfigurácií $Q \times \Sigma^$ definujeme **reláciu prechodu** (krok výpočtu) $NKA \vdash$ takto:*

Nech $q, p \in Q, w \in \Sigma^, a \in \Sigma_\epsilon$. Potom $(q, aw) \vdash (p, w)$ práve vtedy, keď $p \in \delta(q, a)$.*

Pojmy ako konfigurácia, začiatočná konfigurácia a akceptujúca konfigurácia majú rovnaký zmysel, ako pri DKA.

Akceptácia vs. neakceptácia slova NKA

- NKA akceptuje slovo vtedy, ak **existuje** výpočet NKA taký, že slovo bude akceptované.
- NKA neakceptuje slovo vtedy, ak **neexistuje** akceptujúci výpočet, t.j. pre všetky možné výpočty vzhľadom na vstupné slovo platí:
 - alebo sa automat **zasekne** (t.j. ostane mu nespracovaný vstup, ale nevie sa dostať do nasledujúceho stavu),
 - alebo po spracovaní celého vstupného slova automat neskončí v **akceptačnom stave**.

Príklad: Uvažujme NKA $M = (\{q_0, q_1, q_2, q_f\}, \{+, -, 0, 1, 2, \dots, 9\}, \delta, q_0, \{q_f\})$, kde prechodová funkcia δ :

δ	ε	$+ \mid -$	0	$1 \mid \dots \mid 9$
q_0	$\{q_1\}$	$\{q_1\}$	$\emptyset$	$\emptyset$
q_1	$\emptyset$	$\emptyset$	$\{q_f\}$	$\{q_2, q_f\}$
q_2	$\emptyset$	$\emptyset$	$\{q_2, q_f\}$	$\{q_2, q_f\}$
q_f	$\emptyset$	$\emptyset$	$\emptyset$	$\emptyset$

Symbolom $\mid$ sú oddelené alternatívne symboly pre jednoduchší zápis.

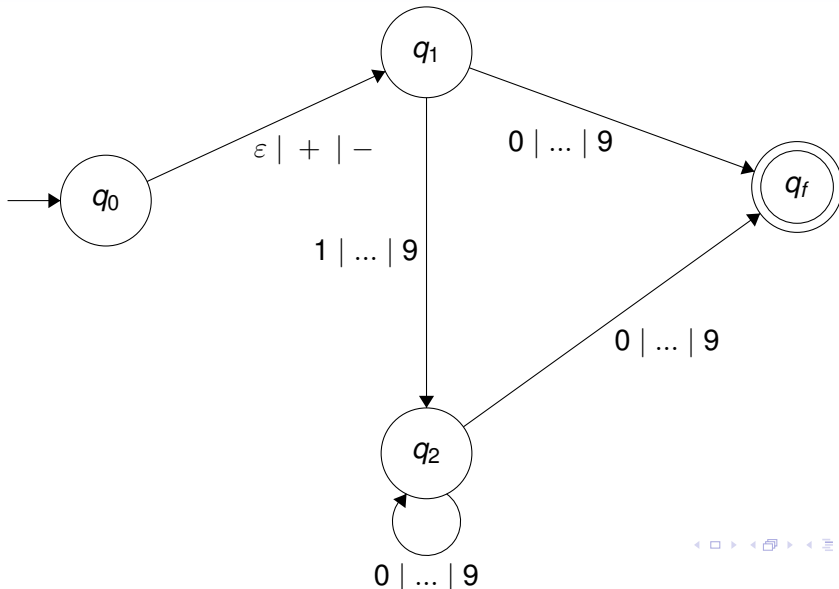
Príklad, pokr. Vstup: +1:

$(q_0, +1) \vdash (q_1, +1)$ (použilo sa $\delta(q_0, \varepsilon) = q_1$)

$(q_0, +1) \vdash (q_1, 1) \vdash (q_2, \varepsilon)$

$(q_0, +1) \vdash (q_1, 1) \vdash (q_f, \varepsilon)$

Príklad, pokr.

Vzťah medzi DKA a NKA

- Je jasné, že keďže NKA sú zovšeobecnením DKA, tak každý jazyk, ktorý je akceptovateľný deterministickým konečným automatom, je aj akceptovateľný nedeterministickým konečným automatom.
- Čo je prekvapivejšie je fakt, že to platí aj naopak, t.j. ku každému jazyku, ku ktorému sa dá zostrojiť NKA, ktorý ho akceptuje, sa dá zostrojiť aj DKA, ktorý ho akceptuje.
- NKA a DKA majú teda **rovnakú silu/akceptačnú schopnosť**.

Ekvivalencia NKA a DKA

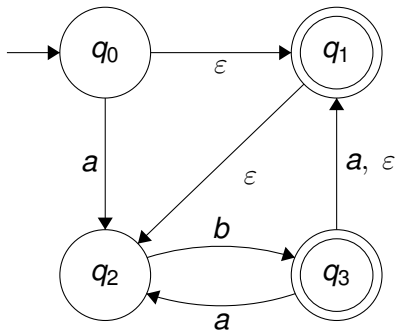
Veta

*Nech L je jazyk akceptovaný nejakým NKA. Potom **existuje** DKA, ktorý akceptuje ten istý jazyk L .*

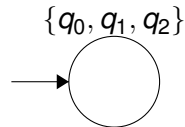
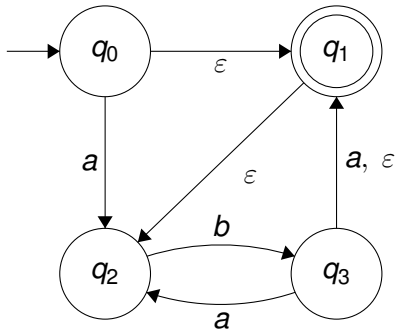
Idea zostrojenia ekvivalentného DKA je v tom, že nový DKA „sleduje“ všetky výpočtové cesty, ktorými mohol ísť pôvodný NKA.

Ekvivalencia NKA a DKA - idea

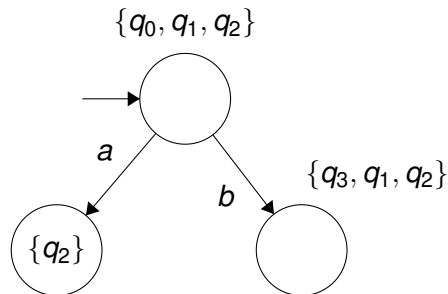
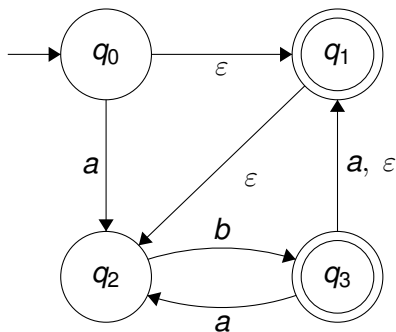
Nech je daný NKA:

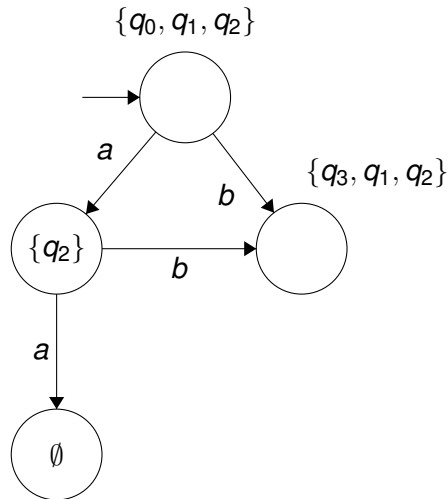
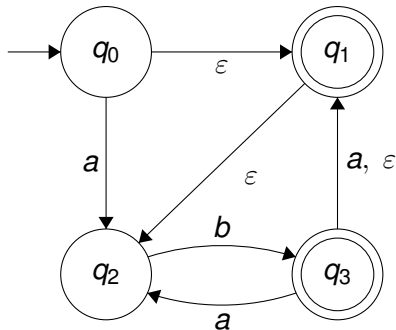
DKA počiatkový stav

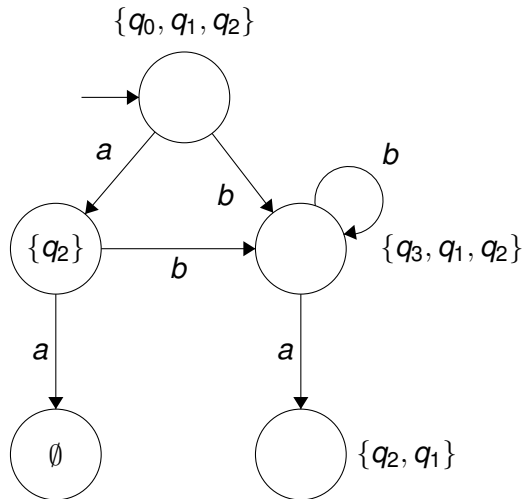
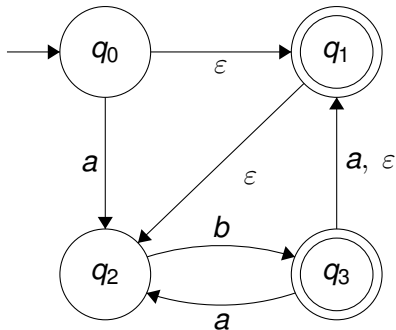
Z počiatočného stavu na a, b

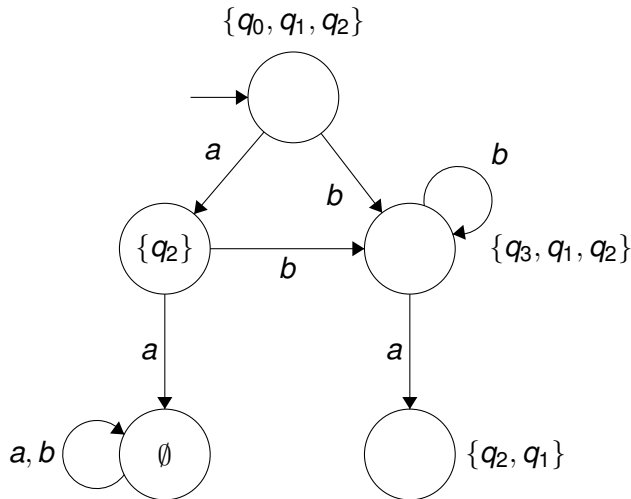
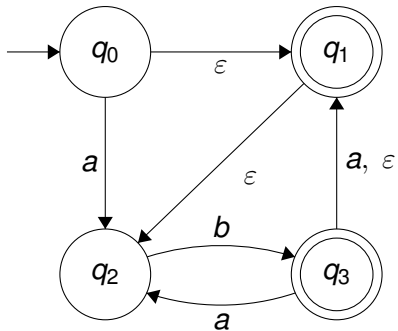
Zo stavu $\{q_2\}$

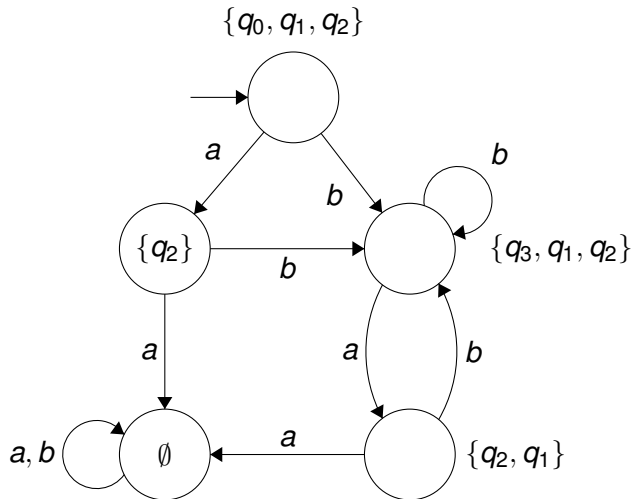
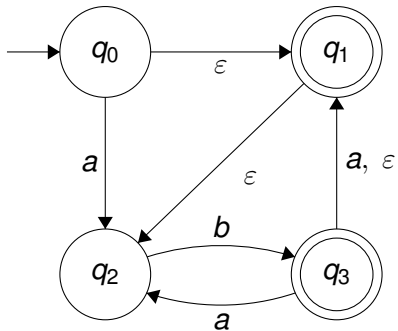
Zo stavu $\{q_3, q_1, q_2\}$

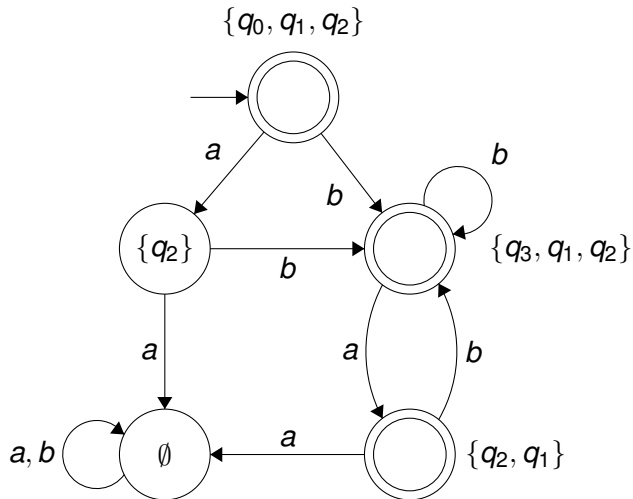
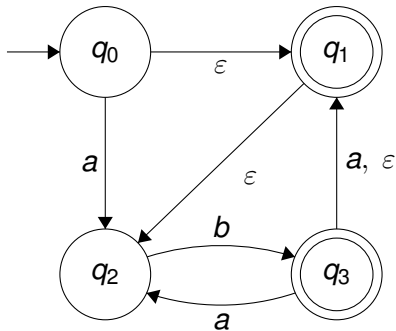
Zo stavu $\emptyset$

Zo stavu $\{q_2, q_1\}$

Akceptačné stavy

Ekvivalencia NKA a DKA - idea

1. Stavy DKA, ekvivalentného k NKA, tvoria množiny stavov NKA.
2. Počiatočný stav DKA predstavuje množina stavov NKA, do ktorých sa NKA vie dostať bez spracovania vstupných symbolov (t.j. pôvodné q_0 + teoreticky iné stavy, ak sa do nich dá dostať $\vdash^*$ z q_0 pomocou ε -prechodov).
3. Ďalšie stavy DKA predstavujú množiny stavov, do ktorých sa NKA vedel dostať spracovaním jednotlivých vstupných symbolov (a znovu je potrebné zohľadniť ε -prechody).
4. Keďže stavy DKA predstavujú množiny stavov, v ktorých sa mohol nachádzať NKA po spracovaní príslušného vstupného reťazca, ak stav DKA obsahuje niektorý z akceptačných stavov NKA, tak aj tento stav DKA musí byť akceptačný.

Operácia $CLOSURE_{\varepsilon}$

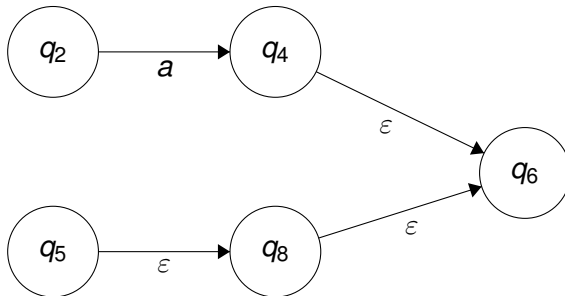
Pri konštrukcii DKA si zadefinujeme operáciu $CLOSURE_{\varepsilon}$, ktorá pre množinu stavov NKA vráti množinu stavov uzavretú na kroky na ε .

Vstup: Prechodová funkcia δ NKA M , množina stavov $S \subseteq Q$.

Výstup: Množina stavov S uzavretá na kroky na ε .

- 1: **opakuj**
- 2: $\acute{S} \leftarrow S$;
- 3: $S \leftarrow \acute{S} \cup \bigcup_{q \in \acute{S}} \delta(q, \varepsilon)$;
- 4: **pokiaľ** $S \neq \acute{S}$
- 5: **vráť** S ;

Operácia $CLOSURE_{\epsilon}$

$$CLOSURE_{\epsilon}(\{q_2, q_5\}) = \{q_2, q_5, q_6, q_8\}.$$

Späť k ekvivalencii NKA, DKA

Časť dôkazu: K danému NKA $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ zostrojíme DKA $\hat{M} = (\hat{Q}, \Sigma, \hat{\delta}, \hat{q}_0, \hat{F})$, ktorý bude akceptovať ten istý jazyk nasledovne:

- **Množina stavov** $\hat{Q}$ automatu $\hat{M}$: $\hat{Q} \subseteq 2^Q$, t.j. stavy $\hat{q} \in \hat{Q}$ automatu $\hat{M}$ budú v tvare $\{q_1, q_2, \dots, q_i\}$, kde $q_k \in Q$ pre $k = 1, 2, \dots, i$.
- **Počiatočný stav** $\hat{q}_0 = \text{CLOSURE}_\varepsilon(\{q_0\})$.
- **Množina akceptačných stavov** $\hat{F}$ je tvorená tými stavmi z $\hat{Q}$, ktoré obsahujú aspoň 1 akceptujúci stav z M .
- **Prechodová funkcia:**

$$\hat{\delta}(\{q_1, \dots, q_i\}, a) = \text{CLOSURE}_\varepsilon\left(\left\{\bigcup_{k=1}^i \delta(q_k, a)\right\}\right), \quad (1)$$

t.j. sleduje všetky možné cesty, ktorými mohol ísť NKA na vstupný symbol a pre stavy $q_1, \dots, q_i$.

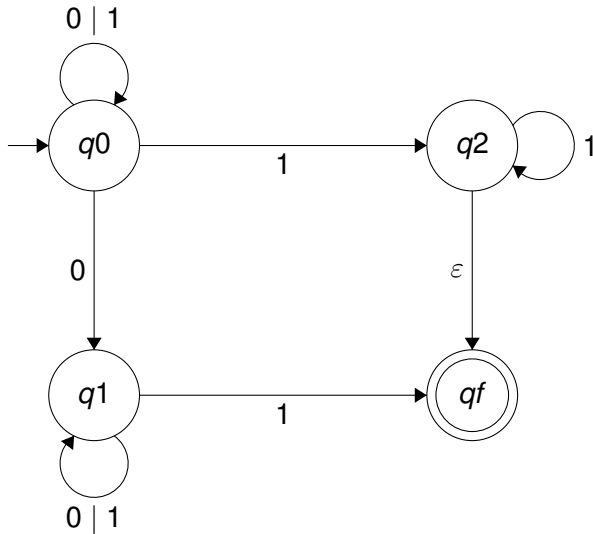

Vstup: NKA $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$

Výstup: Množina stavov $\hat{Q}$ a prechodová funkcia $\hat{\delta}$ ekvivalentného DKA.

- 1: zarad' stav $CLOSURE_{\varepsilon}(\{q_0\})$ do $\hat{Q}$ a označ ho ako nespracovaný
- 2: **pokiaľ** v $\hat{Q}$ existuje nespracovaný stav **rob**
- 3: vyber z $\hat{Q}$ ľubovoľný nespracovaný stav q a označ ho ako spracovaný
- 4: **pre všetky** $a \in \Sigma$ **rob**
- 5: urči stav $p = \delta(q, a)$ podľa vzťahu (1)
- 6: **ak** $p \notin \hat{Q}$ **potom**
- 7: zarad' p do $\hat{Q}$ a označ ho ako nespracovaný
- 8: **koniec ak**
- 9: zaznamenaj prechod zo stavu q do stavu p na symbol a
- 10: **koniec pre**
- 11: **koniec pokiaľ**

Príklad: Nájdite ekvivalentný DKA pre NKA:

Prechodová funkcia δ :

δ	0	1	ε
q_0	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_2\}$	$\emptyset$
q_1	$\{q_1\}$	$\{q_1, q_f\}$	$\emptyset$
q_2	$\emptyset$	$\{q_2\}$	$\{q_f\}$
q_f	$\emptyset$	$\emptyset$	$\emptyset$

Prechodová funkcia δ :

δ	0	1
$CLOSURE_{\epsilon}(\{q_0\}) = \{q_0\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_2, q_f\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$

Prechodová funkcia δ , **počiatočný stav** a **akceptujúce stavy**:

δ	0	1
$CLOSURE_{\epsilon}(\{q_0\}) = \{q_0\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_2, q_f\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_2, q_f\}$
$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0, q_1, q_2, q_f\}$

Ekvivalencia NKA a DKA

- Počet možných stavov DKA rastie exponenciálne k počtu stavov NKA.
- Výhodou NKA je ich jednoduchšia štruktúra.
- Výhodou DKA je ich jednoduchšia implementácia a následná simulácia ich činnosti.
- Simulácia NKA pre dané vstupné slovo má exponenciálnu zložitosť.
- Simulácia DKA pre dané vstupné slovo má lineárnu zložitosť.

Použitá literatúra

Dedera, L': Počítačové jazyky a ich spracovanie.

Linz, P.: An Introduction to Formal Languages and Automata.

Molnár, L': Gramatiky a jazyky.